

Is de Macht van Onduurzame Energie Breekbaar?

Aviel Verbruggen
 Universiteit Antwerpen
www.avielverbruggen.be
 September 2011

Inhoud:

Inleiding	1
Duurzame Ontwikkeling: een Politieke Opdracht	2
Energie als kernvraag van DO	3
Begrijpen hoe de onduurzame energiemacht functioneert	5
Kritisch wetenschapper	9
Zijn onduurzame energiemachten breekbaar?.....	10

Inleiding

In overeenstemming met Onze Gemeenschappelijke Toekomst [WCED 1987]) zie ik Duurzame Ontwikkeling (DO) als een essentieel politieke opdracht. 3P newspeak verdoezelt de rol van DO politiek en de radicaliteit van de ommekeer ten opzichte van de soort OESO groei economie. Deze botst nu op de grenzen van de planeet en op de spanning tussen de feitelijke ongelijkheid en gecreëerde verwachtingen bij miljarden mensen. Gangbare ethische principes plaatsen verdeling en sociale rechtvaardigheid voorop. Grenzen en gelijkheid daadwerkelijk afdwingen op het spontane gewicht van ieders eigenbelang en vooral van gevestigde machtsconcentraties vereist een DO politiek. Die zal sorteren wat er nog bruikbaar is aan bestaande technieken, infrastructuur, instituties, denkkaders, programma's, leiders, architecten, woorden, namen, ... voor een duurzame ontwikkeling.

Hoe te herkennen welke segmenten en krachten in de samenleving de dynamiek van de toekomst in zich houden en kunnen uitrollen? Het is niet mijn specialiteit om daarover traktaten te schrijven. Ik vertel een aantal inzichten verworven tijdens 35 jaar participatieve studie en weerstand tegen de onduurzame energiemachten die ons nog steeds bezetten. Energie en beschaving zijn onlosmakelijk verweven: onduurzame energie schept een onduurzame samenleving – duurzame energie is de grondslag voor een duurzaam samenleven. Duurzame energie is verdeelde macht en rijkdom: de kern ervan is de energie efficiëntie en de zelfvoorziening met hernieuwbare energie. Dit maakt de bestaande machtige, centralistische energieconcerns meer irrelevant. Dit is precies wat nodig is want die machten overtuigen, verleiden, dwingen of rechtstreeks verslaan zijn illusies. De meeste woorden in dit essay beschrijven precies hoe de onduurzame energiemachten functioneren om hun belangen veilig te stellen en daardoor de ommekeer naar een duurzame toekomst blokkeren. Dit relaas is confronterend maar biedt inzichten voor de nieuwe generatie die de transitie naar een duurzame energiewereld moet en zal realiseren. Er is geen andere toekomst voor de mens op aarde.

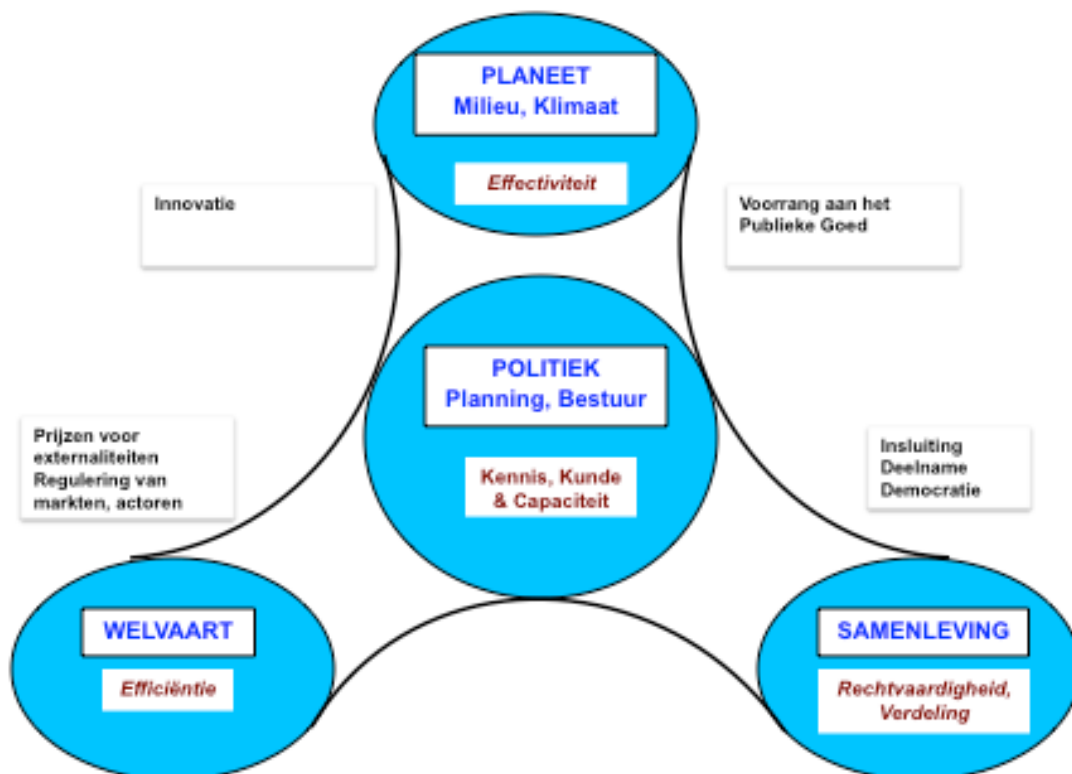
DO is een redelijk radicale opdracht. Rede is gebaseerd op kennis, ervaring en onafhankelijk oordeel. Radicaliteit vertaalt zich in afstand nemen ten opzichte van gevestigde vakdisciplinaire paradigma's en van het bestaande politieke bedrijf. De juiste afstand houden is een moeilijke evenwichtsoefening tussen relevant blijven en toch gehoord worden. Het essay besluit met een antwoord op zijn titel.

Duurzame Ontwikkeling: een Politieke Opdracht

In 1987 verschijnt “Onze gemeenschappelijke toekomst” [WCED 1987], waarin het begrip Duurzame Ontwikkeling (DO) meer vorm krijgt. Het is een vertraagd antwoord op de onopgeloste uitdagingen van de jaren 1960/70: bevolkingsexplosie, oliecrisis, milieuvervuiling, groeiende kloof tussen rijk en arm.

Voor de louter materiële groei economie die rijken rijker en armen armer maakt, formuleert DO een alternatief door een positieve integratie van vier belangrijke maatschappelijke logica's en realiteiten (figuur 1). Centraal staat een politiek die DO start, trekt en bewaakt. Duurzame welvaart vereist correcte prijsvorming die afwentelingen voorkomt, en regulering van markten en economische activiteiten voor het behoud van het gemeenschapsbelang. Deze logica bevordert economische efficiëntie, effectiviteit en rechtvaardigheid. DO politiek geeft voorrang aan het publieke goed en dwingt die voorrang af op privébelangen die spontaan meer nemen dan geven [Hardin 1968, Ostrom 1990]. Dit is bijzonder noodzakelijk voor de unieke publieke goederen waarvan het voortbestaan van de menselijke beschaving afhangt, zoals het klimaat, de biodiversiteit, de watercyclus. Gerichte innovatie beveiligd de toekomst, gekaderd en bevordert door overheden. Een rechtvaardige samenleving komt al een groot stuk dichterbij DO politiek op die twee velden scoort. Maar DO politiek vraagt dat steeds meer mensen zich engageren, wat een open samenleving van grotere gelijkheid stimuleert. De voortdurende wisselwerking en wederzijdse versterking van de vier dimensies maakt DO tot een uiterst brede en complexe opdracht, waarbij de politiek zichzelf voortdurend moet bevragen [Meadowcroft 2007a, Voss & Borneman 2011].

Figuur 1: Vier Dimensies van Duurzame Ontwikkeling

De uitdagende vraag is welke huidige politieke structuren en personen aan het roer bijdragen tot DO. De pleidooien om de democratie hoog in het vaandel te voeren in het realisatieproces van DO [Hendriks 2009] gaan uit van een premisse zonder bevraging. Kritische bedenkingen over de lopende politiek krijgen als antwoord de boutade: “het volk heeft de bestuurders die het verdient”, of de sneer: “als je het beter weet, ga dan op een lijst staan of richt zonodig zelf je partij op.” Maar zo simpel is het niet. De eerste vraag is: kan het DO programma tot stand komen met politieke structuren, personeel, methoden, enz. die voortkomen uit en meelopen in de onduurzame groeimachinerie? [Newell 2011]. De vervolgvragen: Wat is DO politiek? Welke vormen en structuren van democratie zijn nodig? Hoe zijn ze bestand tegen kapingen door concentraties van macht, invloed en rijkdom? Waar en hoe ontstaan de kiemen en experimenten van DO politiek?

De gemeenschappelijke toekomst van DO is een radicale politieke opdracht. Wie DO echt als leidraad aanvaardt, engageert zich tot redelijke radicaliteit met de belofte bij te dragen tot betere kansen op welzijn en ontplooiing van de buur en van de wereldbevolking vandaag en in de toekomst. Hoofdstuk 2 van het WCED rapport schrijft in koeien van letters de noodzaak van diepgaande veranderingen in alle belangrijke maatschappelijke activiteiten: technologie, investeringen, gebruik van grondstoffen en van energie, instituties. Hoe valt het te rijmen dat de wereldleiders in 1992 (Rio conferentie) de DO opdracht tekenden, maar in de praktijk gewoon voortdoen? DO werd in de kant gereden door de globalisering die het onduurzame groeimodel heeft verbreid en ingeplant in veel landen in ontwikkeling. In de jaren 1970/80 schetsten de voorlopers van DO dat het overplanten en vermenigvuldigen van het groeimodel van de toen nog alleen rijke Westerse industrielanden ondraaglijk was voor de planeet [Brown 1978]. Deze tijdige verwittigingen werden weggehoond. Nu China in reuzenstappen het Westen kopieert (ondermeer qua energiegebruik) verstomt het hoongelach.

De groei-economie zit onder de huid van bijna alle mensen, nog het meest van rijke en invloedrijke mensen, waar ook ter wereld. Zou het mogelijk zijn die om te praten in transitie arena's? De ommekeer van groei-economie naar DO is geen zachte bocht, maar een radicale breuk met het verleden. Breuken veroorzaken schade en doen pijn. Veel bouwstenen van de groei-economie zijn onbruikbaar voor haar tegendeel: technieken, infrastructuur, instituties, denkkaders, programma's, leiders, architecten, woorden, namen, ... Dit pleit niet voor een tabula rasa, maar voor oordeelkundige selectie van bestaand materiaal inpasbaar in radicaal nieuwe oplossingen. Het meest uitdagende voorbeeld is hier wellicht het instituut van de vrije markt. Dit instituut is ontstaan sinds mensen gemeenschappen vormen en is over de hele wereld verspreid (zie de vele markten in ontwikkelingslanden). Het is een noodzakelijk instituut voor economische efficiëntie, vrijheid van ondernemen, en sociale rechtvaardigheid. Mensen, samenlevingen maken instituten, en houden er toezicht op. Dat het marktinstuut is geckaapt voor onbegrensde accumulatie van kapitaal en als dekmantel voor veel onfrisse praktijken, komt door een tekort aan politieke kracht en sturing. Een DO politiek zal vrije markten de rol toekennen die ze verdienen, en die rol streng bewaken tegen kapers. Het enige realistische alternatief is een grondige renovatie, vele keren ingewikkelder dan de simplismen van een fictieve nieuwbouw.

Energie als kernvraag van DO

Energie is een technisch, economisch, sociaal en politiek complexe materie, vervlochten met alle menselijke activiteiten. De aard en hoeveelheid energie beschikbaar geven samenlevingen vorm, dit gedurende alle perioden van de geschiedenis [Simmons 1989]. Massale stromen fossiele brandstoffen maakten de groei economie van de industrielanden mogelijk met meer welvaart, comfort, gezondheid, mobiliteit, enz. Het gemiddelde energiegebruik per capita in

de rijke landen komt overeen met de diensten van enkele tientallen “energieslaven”¹. De armste bewoners van de wereld beschikken over geen enkele energieslaaf. Arme mensen in rijke landen hebben er enkele, rijken hebben er honderden tot duizenden. Deze ongelijkheid is oorzaak en gevolg van de vele andere ongelijkheden zoals bezit, opleiding, technologie, impact op milieu en natuur.

Het energiesysteem verstrengeld met de industrieeltechnologische levenswijze gegroeid sinds de 19^e eeuw is onduurzaam zoals die levenswijze zelf dat is. De beschikbaarheid van de soorten energie geeft vorm aan technologische, economische en sociale processen. Energie is de speerpunt van verandering van onduurzame naar duurzame ontwikkeling.

Een duurzaam energiesysteem is gebouwd op het koppel energie efficiëntie en hernieuwbare energie [Verbruggen 2008]. Beide opties vereisen de meest geavanceerde technologie van de 21ste eeuw en dus nog veel innovatie. Ze zijn ontworpen en aangepast voor de activiteiten en praktijken van duurzame leefgewoonten. Het kriskras rondvliegen van de planeet, verspillende gebouwen, steden en dorpen die zacht verkeer onmogelijk maken, apparatuur en infrastructuur met vergooid inzet van warmte en kracht, enz. zijn uitgeteld. Technologie geeft mede vorm aan dagelijkse praktijken en gewoonten, culturele opvattingen en gangbare normen en waarden [Goeminne 2011].

De dominantie van fossiele brandstoffen en atoomenergie verdwijnt. Eindgebruikers nemen verantwoordelijkheid voor de efficiëntie en voor energielevering uit eigen kracht (wandelen, fietsen) en uit de onmiddellijke omgeving (warmte en elektriciteit van de zon, wind, water). Ze zijn een actief deel van lokale energiesystemen voor onderlinge uitwisseling, opslag en met aanvulling vanuit meer geconcentreerde productie van hernieuwbare energie (windparken op zee, stuwdammen, verwerking van afval biobrandstoffen). De logica is omgeslagen van centraal aanbod naar decentrale sturing, waarbij de centrale productie enkel als aanvulling dient. Deze vorm van “distributed power” in energie gaat hand in hand met “distributed power” in de politieke organisatie van de samenleving. De duurzame toekomst heeft weinig kansen zolang centralistische energiemachten domineren, zoals de voorbije 60 jaren puttend uit de fossiele erfgoederen van de aarde. De ommekeer zal niet vanzelf komen zoals peak-oil geloof insinueert [Verbruggen en Al Marchohi 2010]. Het is een reëel gevaar te verglijden in de absurditeit van klimaat en nucleaire catastrofes, terwijl een duurzame energietoekomst technisch-economisch construeerbaar is [IPCC 2011].

Falende energiepolicies tot op heden

Op de sterke signalen van een gecombineerde energie en milieucrisis in de jaren 1970 heeft de politiek ondoordacht gereageerd. De energieconcerns zagen in de verhoogde prijzen een kans op grote winsten en investeerden massaal in meer aanbod van fossiele brandstoffen en atoomenergie, hierin gesteund door overheden, industriële sectoren en academici. De energiegebruikers hadden de hogere prijzen beantwoord met beginnende maatregelen van efficiënter gebruik, om zo hun factuur binnen perken te houden. De prikkels van prijs en factuur doen hun werk. Maar expanderend aanbod en dalende vraag samen kraken prijzen, tenzij overheden een heffing innen voor de afgewentelde schadelijke effecten van deze soort energie. Het efficiëntiepad stuwten met doordachte heffingen zou de energieconcerns voor vele jaren opgezadeld hebben met een grote overcapaciteit aan centrales, terminals, schepen, raffinaderijen, enz. Die concerns begrepen dat het best en ze hebben energieheffingen op de zwarte lijst gezet. Met gemak kregen ze industrie, verbruikersorganisaties, media, burgers aan hun kant. Iedere politiker die wel het algemeen belang van de bevolking en de planeet nastreefde en heffingen op onduurzame energie voorstelde, kon zijn herverkiezing vergeten.

¹ Een “energieslaaf” is de energie die een hardwerkende volwassene kan leveren.

De gemiste kans om de gestarte energietransitie door te trekken in de eerste helft van de jaren 1980 is een onvergeeflijke flater. De studie van deze periode en van de machten die de uitkomst hebben gedictieerd is bijzonder leerzaam om vandaag niet dezelfde fouten te maken, want de laatste kans verkrijgen is onomkeerbaar.

Begrijpen hoe de onduurzame energiemacht functioneert

In mijn beroepsleven kwam ik in contact met ELECTRABEL en andere energieconcerns, waarvan de strategie en werking² me bekend werden. Energieconcerns hebben en gebruiken macht om hun belangen te vrijwaren waardoor ze de duurzame toekomst blokkeren.

Hun machtsgebruik respecteert (ongeschreven) regels:

- 1) Macht neemt toe bij zuinige, gerichte, en onzichtbare aanwending. Macht wordt gedoseerd uitgeoefend, bij voorkeur via derden, of anders op armslengte door de eigen organisatie. De façade van de organisatie moet veel in het licht staan; het raderwerk blijft geheim.
- 2) De machtsorganisatie is gedisciplineerd als een specifieke elite die de breuklijnen in de samenleving overstijgt (politieke overtuiging; religie; taal; ...). Wie niet tot de elite behoort, zijn de anderen. De organisatie benadert anderen in functie van hun bruikbaarheid of gevaar voor haar belangen.
- 3) Identificeer nauwkeurig de sterkten en zwakten van de anderen, en de bruikbaarheid en gevaren voor de organisatie die ze (potentieel) vormen. Dit is nodig voor een gerichte toepassing van de overige regels.
- 4) Vermijd verlies van aanzien en macht door in het publiek belangrijke dossiers te verliezen. Als de andere gevaarlijk is en sterker in een bepaald aspect of op een bepaald domein van belang voor de organisatie, vergeet de bal en speel de man (zo onzichtbaar mogelijk).
- 5) Wend macht in fasen aan om stevige controle op lange termijn te behouden. Er zijn vier fasen te onderkennen: *overtuig*, *verleid*, *dwing*, *elimineer*. Deze spannen een boog van 180°, beginnend van fluweel en eindigend bij staal. Omwille van de pluraliteit van haar elite, en van effectiviteit en efficiëntie bij het behoud en de uitbreiding van de eigen macht, invloed en rijkdom, vertoont de organisatie een sterke voorkeur voor het zachte fluweel boven het snijdende staal. Didactisch is het raadzaam de machtsontplooiing per fase te ontleden. In de realiteit zijn de fasen verweven, ter wederzijdse versterking.

Fase 1: Overtuig.

Energieconcerns verspreiden en drukken hun visies door via drie kanalen: de gevestigde media, lobbywerk, nieuwe fora (zoals transitie arena's).

De gevestigde media zijn de belangrijkste derden om standpunten en visies maatschappijbreed in te prenten. Als de inprenting slaagt, kunnen politiek gekozen vertegenwoordigers er ook weinig van afwijken. De visies van de organisatie komen aan bod in media via drie wegen. De eerste weg is het aureool van de deskundigheid waarover de organisatie beschikt. De feitelijke technische kennis van de energieconcerns is onmiskenbaar omvangrijk en hoogstaand. Maar deze soort kennis verschilt van kennis en kunde noodzakelijk voor interdisciplinaire en maatschappelijke afweging in functie van het algemeen belang. De tweede weg doorheen de media zijn de betaalde reclame in de wijde mediakanalen en gerichte berichtgevingen (eigen brochures, internetsites, evenementen). Dit houdt de in scène gezette façade van de organisatie in beeld, zoals hoe ze CO₂ te lijf gaan, Business & Society duurzaamheid, en dergelijke. De derde weg tracht controle op de berichtgeving uit te oefenen, via beïnvloeding van journalisten en persbestuurders. Het aureool van deskundigheid en de

² De mechanismen hier beschreven zijn universeel bij het uitoefenen van macht, of haar zwakkere vorm: invloed. Ze kenmerken ook verhoudingen tussen personen. Machtsuitoefening door een elitaire belangenorganisatie is meer pervers naarmate ze een duurzame samenleving en haar toekomst exploiteert en ondermijnt.

rijkelijke reclamebudgetten effenen deze derde weg. Deze controle schakelt stoorzenders uit die de visies van de organisatie tegenspreken en krassen kunnen veroorzaken op dure reclamecampagnes. Zo kunnen journalisten die onafhankelijke deskundigen aan het woord laten, uren tot dagenlang onder spervuur van de organisatie komen om hen voorgoed op andere gedachten te brengen. De controle door geldbastions op de gevestigde media is veel vereenvoudigd door inhoudelijke vervlakking: sensatie overweegt op informatie, poespas vervangt diversiteit, BV's of de "man in de straat" zijn de nieuwe experts. In dit medialandschap kan de organisatie haar boodschappen goed slijten.

Lobbywerk is het tweede kanaal om personen met opinie- of beslissingsmacht en publieke besluitvorming te beïnvloeden. Het verschijnsel is bekend, maar wat er gebeurt in de binnenkamers van lobby's blijft geheim. De effecten zijn waarneembaar voor ingewijden in een specifieke problematiek. Bijvoorbeeld de ontwerpen van EU richtlijnen die in hoge mate de visie van belangengroepen weerspiegelen. Eenmaal een richtlijn in de pijplijn zit, is het aartsmoeilijk ze nog grondig bij te sturen in het publieke belang, temeer omdat de lobby's het gehele proces continu bewaken. Op EU vlak is "comitologie" de formele erkenning van lobbywerk, waarin belangengroepen ook de kleine lettertjes en uitvoering van de regelgeving dirigeren. Terwijl druk bezochte DO fora algemene waarheden uitvoerig becommentariëren, zijn er weinig onafhankelijk deskundigen die zich verdiepen en specialiseren in de technisch-economische details van cruciale dossiers zoals liberalisering van de elektriciteitsmarkt, emissiehandel, decentrale warmtekracht, groene stroom steunmechanismen. Dit zint de gevestigde belangen: dure eden op lege dozen, en de inhoud die telt beslechten in technisch armlastige, dikwijls saaie, maar wel officieel gemachtigde processen.

Het derde kanaal is de geïnviteerde deelname in semiofficiële fora, waarbij de transitie arena's nu de spits afbijten. Transitie management maakt internationaal opgang met creatieve schetsen van de omvorming van bestaande maatschappelijk technologische systemen naar wenselijke toekomstige versies, zoals de lage koolstof maatschappij [Rotmans e.a. 2001, Meadowcroft 2007b]. Inspirerende lectuur, maar de studie en explicitering van de posities van de verschillende maatschappelijke groepen en van de belangen die ze nastreven zijn weggegomd, zodat de transitie zich hoog in de lucht afspeelt [Smith & Stirling 2010]. Het toppunt van naïviteit is de kwadratuur van de cirkel door een kleine groep van verlichte pioniers die de leiding van de transitie in handen nemen waarbij ze "*op persoonlijke basis deelnemen en niet als vertegenwoordigers van hun organisatie of vertrekkend van hun organisatorische achtergrond*" [Rotmans en Loorbach, geciteerd in Hendriks 2009]. De energieconcerns behoren tot het selecte kringetje van participanten, en door hun uitgebreide technische kennis en geoliede organisatie werken ze determinerend op de trajecten. Waar de eigen belangen blijven, laat zich raden. De Nederlandse energietransitie arena weerde controversiële onderwerpen van de transitie agenda, zoals liberalisering, atoomenergie en klimaatverandering [Hendriks 2009].

Fase 2: Verleid

De grens tussen overtuigen en verleiden is vaag. Bij verleiden is het doelwit duidelijk omschreven en geïdentificeerd als een buitenstaander van de organisatie die potentieel gevaar kan inhouden en daarom beter instrumenteel nuttig te maken is. Bijvoorbeeld: burgemeesters van gemeenten die de rechten voor een periode van 20/30 jaar toekenden aan een verdeler van elektriciteit/gas; politici die in parlementen of kabinetten de energiematerialies opvolgen; journalisten of wetenschappers die belangstelling voor energiedossiers vertonen.

Verleiden is gebaseerd op het onderkennen van de zwakke plekken van het doelwit. Wie zonder zwakke plek is, werp de eerste steen: ijdelheid is eigen aan de mens maar sterker aanwezig bij personen die een publieke functie of positie ambiëren. Sommige doelwitten houden van goed tafelen dat de harten verruimt en de geesten benevelt. Ook een interessante

studiereis over de weldaden van de atoomenergie op aarde kan blijvende impressies en banden achterlaten. Dit zijn erg goedkope methoden om de akkers te ploegen waarop het zaad van de overtuiging (fase 1) gemakkelijk wortel schiet. Destijds was de rekening om burgemeesters van steden en gemeenten ter wille te zijn bij de organisatie van het bal en bij vele andere kleine dienstprestaties, iets omvangrijker, maar deze rekening werd toch aan de goegemeente gepresenteerd via de tarieven van de diensten en van de verkochte energie. De organisatie is een meester in het strelen van de ijdelheid van mensen, zoals volgende twee mechanismen tonen. In het eerste mechanisme houdt de organisatie zich van de domme, al behoort een belangwekkend dossier tot haar volle technische expertise. Als een derde die niet onmiddellijk de visie van de organisatie vertolkt over zulk een dossier beslist of veel invloed heeft, nodigt de organisatie deze uit voor een bespreking. Zij/hij wordt gevraagd haar/zijn inzichten, bevindingen en voorstellen gedetailleerd toe te lichten. Zelfs als de derde met aandrang vraagt naar gelijkaardige toelichtingen door de organisatie, verschijnt deze ter vergadering zonder documenten of beschikbare studies. In de plaats daarvan looft de organisatie de vakkundige kennis en uitzonderlijke slimheid van de derde, en spoort die aan honderduit te vertellen en toe te lichten al wat ie weet. Wie het mechanisme niet op voorhand kent, tuimelt hier meestal in. Dit heeft de organisatie dan weer netjes gedaan: het strijdterrein van het dossier is minutieus in kaart gebracht, en de kennis van de derde scherp omlijnd. Het is dan zoveel gemakkelijker voor de organisatie om de strategie te ontwerpen die haar de hoogste baten / kosten ratio garandeert.

Het tweede mechanisme is het selecteren van de eigen (minst gevaarlijke) tegenstanders. Dit gaat gepaard met het elimineren (fase 4) van de gevaarlijke tegenstanders. Energie is een technisch, economisch, sociaal, politiek complex verhaal. Altijd opnieuw staan studenten, beginnende wetenschappers en jonge politici op die dit verhaal willen vertellen in het voordeel van het publieke belang. Ze zijn vol goede wil, maar ondeskundig en onervaren. Ze halen verbaal hard uit naar de energieconcerns zonder die te treffen. Het geeft wat vuurwerk in de media, maar toch vooral rook met weinig vuur. Dit past naadloos in de media poespas: energie experts vijandig tegen de energieconcerns zijn beschikbaar. Een voorbeeld: het theater over het aangekondigde “tekort aan elektrische productiecapaciteit in België” (voorjaar 2011). Door dit vraagstuk niet in een breder en lange termijn perspectief te plaatsen, uiten tegenstanders commentaren die uiteindelijk perfect passen in plannen van nucleaire levensduurverlenging en bouw van nieuwe onduurzame centrales³.

De “insane”⁴ coalitie bevat ook een vorm van verleiding. Het is een tijdelijke of langdurige, formele of impliciete coalitie of verstandhouding tussen het energieconcern en een andere partij, met als doel het verwerven van omvangrijke inkomsten, betaald door energiegebruikers of overheden. Het meeste geld gaat naar het energieconcern; de andere partij zorgt ervoor dat de opgezette constructie wordt aanvaard en afgeschermd in politieke middens, bij een breder publiek, e.d. Voor deze rol deelt die partij mee in de buit. Voorbeelden van insane coalities in de energiesector zijn: 1) samenwerking tussen Electrabel en de gemengde intercommunales (derde partij waren burgemeesters en gemeentebesturen); 2) over subsidiëring van groene stroom in België / Vlaanderen (derde partij zijn onafhankelijke groene stroom producenten die ook oneigenlijke winsten boeken uit de subsidies). Het anti energieheffingen front bezit ook kenmerken van een insane coalitie. Lage energieheffingen betekenen dat de overheid de publieke kosten van het energiegebruik niet aanreket (die worden dan op een andere manier door de bevolking betaald). Dit schept ruimte voor hogere monopoliewinsten voor de energieconcerns. Waarom sociale en verbruikers organisaties een anti heffingen standpunt

³ GREG Elektriciteitproductie Plannen voor Welke Toekomst? Juli 2011: www.avielverbruggen.be

⁴ Als Nederlandse vertaling is al eens “gedoog” coalitie gebruikt; “helers verbond” duidt beter aan waarover het gaat (helers in de betekenis van opkopers van gestolen goederen).

ondersteunen, is verklaarbaar door myopie of omdat de leiding dan geen moeilijke uitleg hoeft te verstrekken aan de achterban.

In het beheerde theater speelt ieder zijn rol en krijgt zijn deel. Op de glossy conferenties over DO, in de transitie arena's, in Davos, blijft de verstandhouding onderling vriendschappelijk en meewarig tegenover de radicalen die DO ernstig nemen.

Fase 3: Dwing

Verleiden gaat over in dwang wanneer overtuiging en zachte verleiding falen. Imponeren behoort tot deze schemerzone. In een laatste poging tot een akkoord doet de organisatie een vervelende en potentieel gevaarlijke derde kleur bekennen: “voor of tegen ons”. Een toelichting van gemiste kansen en van verwachte moeilijkheden die een foute keuze impliceren, appelleert aan het gezond verstand, het gemakkelijk leven en de gekoesterde bankrekening. Invloed, eer en rijkdom kan je deel zijn, indien ... Een tussenoplossing bestaat erin dat de onverbeterbare derde het conflictveld verlaat en een ander werkdomein kiest: laat de complexe energiedossiers over aan de specialisten van de concerns, en onderzoek het geslacht der engelen of het ideaal van de perfecte markt. Vrede verzekerd, irrelevantie eveneens.

Wie toch koppig blijft en fout kiest, kan zich moeilijkheden op de hals halen. Burgemeesters die de distributie van energie niet aan de grote energieconcerns toewezen, zagen zich geconfronteerd met tegenbetogingen aan de raadzaal. Soms kwamen ook onnatuurlijke bestuurscoalities tot stand om een gezond publiek energiebedrijf ver onder de waarde aan de energieconcerns te verkopen (EGW Gent, 1986). Onrechtstreekse dwang kan komen van familieleden die voor hun bestaan afhangen van de energieconcerns.

Dwang is weinig effectief en efficiënt op lange termijn. Het is een slagwapen waarmee soms een dikke buit binnen te halen is, maar heeft een eenmalig karakter. Vrij snel gaat de fase elimineer in.

Fase 4: Elimineer

De organisatie elimineert onverbeterbare tegenstanders. Dit kan op vele manieren. Voor eliminatie volstaat het de tegenstander irrelevant te maken. Het verspreiden van insinuaties en roddel, het weigeren van gesprekken en alleszins van een publiek debat met betrokkenen, zijn doeltreffende vormen van isolering. Of voor de tegenstander kunnen de condities van deelname aan een publiek forum zodanig onevenwichtig zijn dat zelfeliminatie zich opdringt. In 1999 weigerde ik een 300000 BEF gehonoreerd lidmaatschap van de Ampère commissie, opgericht door energieminister J.-P. Poncelet (nu propagandist van atoomenergie, in september 2011 aangekondigd als het nieuwe hoofd van FORATOM, na een passage als lobbyist bij het Franse bedrijf AREVA). Mijn redenen: niet-onafhankelijke covoorzitters waren op voorhand benoemd; er was geen regeling voor afwijkende standpunten; de nodige informatie voor een degelijke analyse werd ontzegd. Soms is een stap opzij nodig om je eigen relevantie op termijn te behoeden.

In 1986 besliste begrotingsminister G. Verhofstadt tot stopzetting van het R&D Energie Programma in België, dit op advies van zijn Tractebel kabinetsadviseur. Dit programma had een kennisbasis opgebouwd om een publiek energiebeleid te formuleren. Het smoren in de kiem was effectief: publiek energieonderzoek (behalve voor atoombelangen) verschaalde volledig. Acht jaar later (1994) vonden de energieconcerns dat het België ontbrak aan bredere kennis over energie, en dat ze best een aantal leerstoelen zouden toekennen aan Belgische universiteiten. De UFSIA werd overgeslagen wegens mijn aanwezigheid aldaar, maar indien ik buitenspel werd gezet, kon de leerstoel wel. Dit is een mislukte poging tot brute eliminatie van een vast benoemde hoogleraar. Maar die positie is weinigen gegund.

De criminele desinformatie campagne van het Nucleair Forum in de periode 2008-2010, gaf aan de uitvoerders (zoals Saatchi & Saatchi) de opdracht de tegenstanders monddood te houden. Geen ernstig publiek debat; alleen verwarring zaaien in de hoofden van het weinig geïnformeerde publiek. Saatchi & Saatchi heeft zijn miljoenen euro's verdiend: de verdwazing was totaal, en deskundige critici kwamen niet aan bod. Als dan Fukushima de atoomillusie uiteen doet spatten, is er van het Nucleair Forum of Saatchi & Saatchi geen spoor meer te bekennen in het straatbeeld. Ze verstoppelen zich in de atoomschuilkelders en laten het vuile werk opknappen door zogenaamd onafhankelijk deskundigen, die noch onafhankelijk, noch deskundig zijn. De mediapoespas is voor de atoomlobby het aangewezen middel om de post Fukushima periode door te komen: hou alles oppervlakkig, op ieder wit laat je een zwart los, zodat het een grijze nevel blijft. Kakafonie of radiostilte; beide zijn nefast om een visie op duurzame energie te laten doorklinken.

In België behoort rechtstreekse fysieke eliminatie niet tot het arsenaal. In andere landen en omstandigheden was en is dit wel even anders.

Kritisch wetenschapper

Sinds 1975 verricht ik studies over energie- en milieudossiers, zoals: nucleaire expansie (1981-1989), beheer van de afvalstoffencyclus (1986-1995), toegang tot het elektriciteitsnet voor decentrale producenten (1987-1991), milieubeleidplanning en milieurapportering (1989-1998), afvalwaterzuivering (1999-2001), liberalisering elektriciteitsmarkt (1989-1999), energie efficiëntie (1985-2011), elektrische productie en warmtekracht (1975-1985; 2002-2004), hernieuwbare energie (2002-2011). Via deelname aan het IPCC (1998-2014) is ook het klimaatvraagstuk me bekend en ik maak kritische analyses van het internationaal klimaatbeleid en van de Europese emissiehandel. De meeste onderwerpen bestudeer ik technisch, economisch en beleidsmatig. Bij dit overzicht verschieft ik zelf van het aantal en van de verscheidenheid van bestudeerde onderwerpen. Deze vorm van beweeglijkheid vermindert de kwetsbaarheid van een onderzoeker, en als cynisme dreigt omdat alles muurvast zit, is het beter je aandacht te verplaatsen. De kostprijs van beweeglijkheid is niet gering: de taaklast van onderzoek en studie neemt nooit af hoewel ervaring de efficiëntie verhoogt; persoonlijke opbrengsten van diverse en multidisciplinaire kennis zijn gering. Dit soort werk moet een hobby zijn om het vol te houden.

De missie van DO realiseren, vereist redelijke radicaliteit, ook van wetenschappers.

Redelijk omdat anders geen resultaten worden geboekt. Rede is gebaseerd op kennis, ervaring en onafhankelijk oordeel. Kennis over de complexe energievragen vraagt jarenlange intense studie en volharding. Tevredenheid met algemene verhalen en slogans is trappen in de val van de veralgemening en bijgevolg de irrelevantie. Onduurzame energie tegenhouden gaat ook over de details van hoe een geïntegreerd elektrisch productiesysteem functioneert, hoe monopolies winsten boeken, hoe een groene stroom subsidieregeling eruit moet zien, hoe de emissiehandel feitelijk draait, enz. Wie mechanismen wil vertimmeren, moet weten hoe de radertjes functioneren. Ervaring volgt uit participatie in maatschappelijke processen en debatten, waarover kennis is opgedaan. Onafhankelijkheid betekent dat de belangen van de onderzoeker niet zijn gebaat bij gerichte ontwikkelingen of uitkomsten van de besluitvorming, tenzij het gedeelde algemeen belang van (wereld)burger.

DO is radicaal. Wie de wip van onduurzame groei wil klikken naar duurzaamheid, mag niet in het midden zitten en zoete broodjes bakken met de gevestigde belangen en hun zwaar contra-gewicht. Het kan behoorlijk eenzaam en sober zijn aan de andere kant van de wip, maar dat is het lot van de voortrekker. Voor een wetenschapper is "gelijk hebben" belangrijker dan op korte termijn "gelijk krijgen". Het verschaft meer dan voldoende compensatie om 10 à 20 jaar later te zien dat je niet meer alleen woont in een uiterst energiezuinig comfortabel huis.

Minder leuk is vast te stellen dat alleen klimaat en nucleaire rampen in hun achtertuin mensen tot bezinning brengen om slecht zicht- en tastbare risico's ernstig te nemen. Daarom ook is de rol van de kritische wetenschapper cruciaal: verder kijken in de toekomst en onduidelijke verschijnselen scherper stellen.

Het blijft koorddanseren tussen afstand nemen en deelnemen aan de officiële organen van de macht: formele adviesorganen, een politieke partij, een positie in de wetgevende of in de uitvoerende macht (de wetgevende macht is onherkenbaar uitgehold in België). Tot 2001 heb ik veel praktische bijdragen geleverd aan de politieke besluitvorming in België, soms met identificeerbare impact. Vanaf 1996-97 (de Electrabel campagne over de derde generatie statuten van de intercommunales) en na twee jaar (1999-2001) het binnenste van de Vlaamse politiek te hebben beleefd, heb ik afstand genomen van dit soort politiek bedrijven. Om duurzame ontwikkeling naderbij te brengen, lever ik nu en dan kritische commentaar en studies over de klungelende energiepolitiek in België en Vlaanderen. Over de successen van het Belgische en Vlaamse energiebeleid ten aanzien van de energieconcerns, is weinig opbeurends te vertellen. Voor de VSA stelt Chomsky onomwonden dat de privésector de staat controleert: *“in een democratie waar de verkiezingen in essentie worden gekocht door concentraties van privékapitaal heeft het geen enkel belang wat het publiek wil”*.

Wetenschappelijk isolement kan het gevolg zijn van minderheidstandpunten binnen de eigen discipline, dikwijls door te kijken over het muurtje en te integreren met andere disciplines. Collega's economen schudden meewarig het hoofd voor mijn kritische analyse van de EU emissiehandel en haar zwendelwinsten, zoals ze deden 30 jaar geleden toen ik argumenteerde dat atoomenergie een dure vorm van elektriciteitopwekking is, of 20 jaar geleden toen ik duidde op het sluwe monopoliebeleid van Electrabel in dienst van zijn Franse patroons en gericht tegen de Europese politiek. Afwijkende standpunten in de eigen discipline blokkeren de toegang tot haar elite tijdschriften en fora. Dit bemoeilijkt aanvaarding in kringen van gevestigde media, netwerken, clubs, en verhoogt de impact van de insinuaties en roddel. Soms gaan kritische wetenschappers daardoor in overdrive en hollen zich te pletter tegen het eigen gelijk. Anderen volgen het voorbeeld van Noah en bouwen een ark wachtend op de zondvloed. Een ark is wel nuttig om blijvend weerstand te kunnen bieden op afstand van de voortrazende groeicaravan. Onenigheid met het dominante discours is nodig voor het vinden van de juiste richting.

Zijn onduurzame energiemachten breekbaar?

Belangrijke vragen zijn waar de stuwkracht vandaan gaat komen om de reuzentanker van een wijdverbreide en dominante, technologisch economische groei beschaving te keren, en welke stuurlui het roer gaan houden.

Wie ervan droomt de gevestigde energiebelangen te kunnen overtuigen, verleiden of dwingen, moet nog heel lang slapen. Verloren op voorhand is ook de directe confrontatie om ze te elimineren. Vrijmaken van de weg voor duurzame energie noodzaakt het irrelevant maken van onduurzame energievormen, ze passeren omdat ze uit de tijd zijn, de samenleving ze niet meer nodig heeft, niet langer wilt. Dit kan door een snelle ontwikkeling en ontplooiing van de maximale energie efficiënte en decentrale hernieuwbare energie opwekking. Technologisch en economisch een redelijk pad [IPCC 2011]. Maar dit pad effenen kan alleen de politiek, omdat dit onderdeel van DO, zoals DO als geheel, in essentie een proces van maatschappelijk kiezen is, van politiek kiezen. Enkele krijtlijnen zijn duidelijk.

Eerst komt het besef dat scherp onderscheid primordiaal is, dat onduurzame en duurzame energie zoals water en vuur zijn. Het portfolio denken [IEA 2008] is een Pantheon van tegenstrijdige opties. Hoe kunnen de veroorzakers van de mondiaal onomkeerbare risico's bijdragen aan de redding van de toekomst? Dit kan de combinatie efficiëntie en decentrale

hernieuwbare energie alleen als de verspillende en megalomane technieken verdwijnen [Verbruggen 2008]. Dat alles gelijktijdig nodig en mogelijk is, heeft afgedaan; de toekomst is niet grijs – ze is helder en verscheiden als de regenboog.

Verankering van dit besef verplaatst het referentiepunt van de bestaande onduurzame energie economie naar de toekomstige duurzame energie wereld. Het verplaatste referentiepunt krijgt concrete betekenis bij het investeren in de toekomstige elektriciteitsvoorziening. De bestaande infrastructuur voor transport en verdeling is gemaakt voor het verschepen van massale stromen onduurzaam opgewekte elektriciteit. Decentrale duurzame oplossingen vereist andere, aangepaste infrastructuur. De ombouwkosten mogen niet worden aangerekend aan de ontwikkelende duurzame energie; de foute, oude systemen moeten betalen. De duurzame referentietoekomst verwerpt investeren in onduurzame centrales met een lange levensduur zoals nucleaire en grote kolencentrales zonder CO₂ opvang.

Concepten en taal moeten vernieuwen. De prijzen van atoomenergie en fossiele brandstoffen zijn laag, niet de feitelijke kosten – die zijn onmetelijk hoog als we risico's en milieuschade inrekenen. Het onomkeerbare verlies van een stabiel klimaat en van de functies van de natuur zijn vele keren meer waard dan de rijkdom die de economie genereert. De lage prijzen zijn een vorm van fraude en zelfbedrog. Ze voeden de energieverspilling door de rijken van deze wereld.

Het irrelevant maken van onduurzame energie is een lastig parcours dat jaren zal duren, en zal worden geflankeerd door omkeringen in andere sectoren. Bijvoorbeeld via nieuwe, decentrale media van het Web 2.0 participeren steeds meer personen en groepen in het maatschappelijk debat [Berkhout 2010]. Op cruciale momenten overstijgen ze de gevestigde media zoals 2011 toonde in enkele moslimlanden. Gevestigde machten kunnen snel verschrompelen als ze geen originele, positieve oplossingen meer bieden, maar enkel nog meer technische, economische, sociale, milieu en politieke problemen en conflicten, het meest afgewenteld op de armere bewoners van de wereld en op de toekomst. Verschrompeling gaat gepaard met verspreiding en met andere verdelingen van macht. Het opkomen en versterken van lokale initiatieven voor een decentrale energie economie zijn de meest hoopvolle, robuuste kiemen van een DO.

Referenties

- Berkhout F. 2010. Reconstructing boundaries and reason in the climate change debate. *Global Environmental Change* 20: 565-569.
- Brown L. 1978. *The twenty-ninth day: accommodating human needs and numbers to the earth's resources*. W.W. Norton & Co, 375p.
- Goeminne G. 2011. De energietransitie in praktijk: omwenteling of afwenteling? *Internationale Spectator* 65(1): 24-26.
- Hardin G., 1968. The Tragedy of the Commons. *Science* 162: 1243-1248.
- IEA 2008. *Energy Technology Perspectives. Scenarios & Strategies to 2050*. International Energy Agency. Paris, 643p.
- IPCC 2011. *Special Report Renewable Energy Sources (SRREN). Summary for Policy Makers*, WMO and UNEP, 25p. (online: www.ipcc.ch)
- Meadowcroft J. 2007a. Who is in charge here? Governance for sustainable development in a complex world. *Journal of Environmental Policy and Planning* 9(3-4): 299-314.
- Meadowcroft J. 2007b. *Governing the transition to a new energy economy*. Carleton University, Canada, 28p. (online: www1.carleton.ca/sppa/ccms/wp-content/ccms-files/meadowcroft3.pdf)
- Newell P. 2011. The elephant in the room: Capitalism and global environmental change. *Global environmental change* 21: 4-6.

- Hendriks C. 2009. Policy design without democracy? Making democratic sense of transition management. *Policy Sciences* 42(4): 341-368.
- Rotmans J., Kemp R., van Assent M. 2001. More evolution than revolution: transition management in public policy. *Foresight* 3(1): 15-31.
- Smith A., Stirling A. 2010. The Politics of Social-ecological Resilience and Sustainable Socio-technical Transitions. *Ecology and Society* 15(1): 11.
- Simmons I.G. 1989. *Changing the Face of the Earth. Culture, Environment, History*, Basil Blackwell, Oxford, 487p.
- Ostrom E. 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.
- Verbruggen A. 2008. *De ware energiefactuur*. Houtekiet. Antwerpen/Amsterdam, 292p.
- Verbruggen A., Al Marchohi M. 2010. Views on peak oil and its relation to climate change policy. *Energy Policy* 38: 5572-5581.
- Voss J.P., Bornemann B. 2011. The Politics of Reflexive Governance: Challenges for Designing Adaptive Management and Transition Management. *Ecology and Society* 16(2): 9.
- WCED1987. *Our Common Future*, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, 383p.